

Knygrišys Leonas ir kaimynų sūnus Justas, fone – asmeninis įrišų rinkinys ir biblioteka.
Šeimos archyvo nuotr.

Meistro profesionalumo ir meno sintezė šiuolaikinėje knygrišystėje

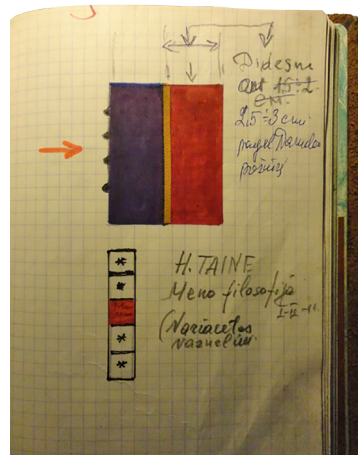
Akad. Domas Kaunas

Leonas Panavas į naujausias enciklopedijas dar nepateko. Jis gyveno mūsų laikais, lietuvių kultūroje gilesnių šaknų įleisti nespėjo, tačiau lietuvių knygos istorijos tyrėjų jau pastebimas. Meistras minimas kai kuriuose monografijose, disertacijose, mokslo straipsniuose, mokslo populiarinimo leidiniuose, knygrišystės profesionalų konferencijų pranešimuose. Apie jį prabilti skatina gausus kūrybingos vaizduotės ir išmanių rankų sukurtas knygrišystės paveldas, belaikė mirtis, jautrūs amžininkų liudijimai. Jo geriausi įrišai buvo sukurti apie 1990–2010 metus ir plačiai pasklido. Svarbus signalas yra šilti atsiliepimai tų, kurie su knygrišiu bendravo, saugo jo įrištas knygas, geba jas lyginti su kitų meistrų darbais, įžvelgia originalumą ir išliekamąją vertę.

Leonas Panavas (1942–2011) kilo iš daug vyrų Panāvų pavardę turinčio Ignalinos krašto. Vaikystės biografijoje įrašyta gimtoji Makniškė ir Būdninkų septynmetė, paauglystės – Ukmergės profesinė technikos mokykla, jaunystės laikų – tarnyba kariuomenėje ir Kazachstano stepių plėšiniai, brandos – darbas Vilniaus gamyklose. Profesiją susiejo su metalu – tapo profesionaliu frezuotoju, likimas – su dzūke nuo Varėnos Ona Švedaite. Šeima

MEISTRO
PROFESIONALUMO
IR MENO SINTEZĖ
ŠIUOLAIKINĖJE
KNYGRIŠYSTĖJE

K. Varnelio eskizas.
Rūtos Taukinaitytės-Narbutienės nuotr.

Įrišas pagal dail. Kazio Varnelio
užsakymą ir eskizą: Taine,
Hippolyte. *Meno filosofija*.
Kaunas, 1938. K. Varnelio
rinkinys. Spalvinta oda,
auksintas įspaudas.
Raimundo Malaiškos nuotr.

susilaukė dukters Laimos ir sūnaus Viktoro. Abu vaikai pasirinko kitus nei tėvai gyvenimo kelius. Vienintelis anūkas Arminas Panavas Liverpulio universitete baigė architektūros bakalauro studijas, šiuo metu dirba architektu Londone.

Metalo ir knygos trajektorijos Leono kelyje susikirto neatsitiktinai. Polinkių ir gabumų turėjo iš mažumės. Senelio iš mamos pusės Adomo Baranausko namuose įrengtoje Rusijos caro įvesto knygų draudimo laikų slėptuvėje rasdavo senosios lietuviškos spaudos, klausydavo mamos Eleonoros mintinai mokėtų „Anykščių šilelio“ eilių, užtelėjęs pats bandė kurti, išmoko groti bajanu, jį pardavęs, pirkto akordeoną ir ilgai nepaleido iš rankų, jau sukaupęs geroką skaitlių metų „atrado“ lietuvių poetą Paulių Širvį ir rusų aktorių bei dainininką Vladimirą Visockį: įsigijo jo dainų tekstų knygą ir kompaktinių plokštelių, dažnai jų klausė. Kada atsivėrė knygrišystė, tiksliai nežinome. Neabejotinai pirmųjų profesionalių paskatų sulaukė nuvykęs komandiruotėn į Charkovą – iš Igorio Aleksandrovičiaus. Ukrainiečių inžinierius knygas įrišdavo namuose savo malonumui ir svečių su šiuo pomėgiu supažindino. Panašų kelią nuėjo ir Leonas. Istorinę įrišimo techniką ir būdus pažino ardydamas ir tirdamas senųjų knygų konstrukcijas, gilindamasis į popieriaus ir įrišimo medžiagų savybes, skaitydamas įsigytus knygrišystės ir popierininkystės vadovus, konsultuodamasis su patyrusiais meistras restauratoriais ir žymiais bibliofilais. Knygrišystei reikalingus prietaisus pirkto ir gamino pats: metalo meistras profesionaliai valdė frezavimo stakles. Jos pavaizduotos net asmeninės bibliotekos ekslibrise.

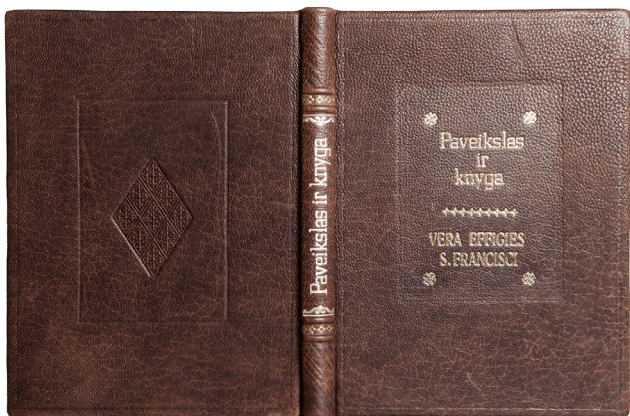
Suvokti ir įtikinamai atskleisti knygrišio asmenybę dar nesugebame. Su juo susijusių dokumentų beveik nėra. Nei namiškių, nei svetimųjų į savo pašaukimo pasaulį neįsileido, galbūt stigo palankios aplinkos, gebančių jį atverti žmonių. Atsižvelgiant į tai, pačiomis dosniausiomis gyvenimo ir pomėgio istorijos liudytojomis tenka laikyti Leono įrištas knygas.

MEISTRO
PROFESIONALUMO
IR MENO SINTEZĖ
ŠIUOLAIKINĖJE
KNYGRIŠYSTĖJE

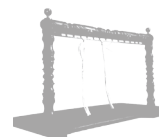
Įrišas: Baliński, Michał.
Vilniaus miesto istorija. Vilnius, 2007.
 Autoriaus rinkinys. Šviesiai rusva oda,
 patamsinti reljefiniai įspaudai.
 Raimundo Malaiškos nuotr.

Įrišas: *Paveikslas ir knyga* :
dailės tyrimai ir šaltiniai / sudarė
 Tojana Račiūnaitė. Vilnius, 2002.
 Autoriaus rinkinys. Tamsiai ruda
 faktūrinė oda, auksinti įspaudai.
 Raimundo Malaiškos nuotr.

Išlikę penki knygrišystės darbų užrašai ir amžininkų užuominos leidžia spėti, kad per jo rankas perėjo labai daug knygų. Kai kurios vertingos nedidelio tiražo naujos laidos knygos (Kristijono Donelaičio *Metai*, 2010) su Panavo sukurtais odos įrišais pateko į prekybą, naudotos – į antikvariatų lentynas, senos ir retos – į išrankių bibliofilų ir kolekcininkų asmenines bibliotekas, istorinės vertės – į muziejų ir bibliotekų saugyklas. Kartais jos buvo aptaisytos kartonu, kartais – restauruota senąja oda, dažniausiai – senąją odą ir raštą atkartojančia šiuolaikinio išdirbimo oda.

Šio straipsnio autorius Leoną pažino nuo vilniečių Martyno Mažvydo knygos mėgėjų klubo veiklos laikų. Buvo tarybmetis, klubui vadovavo prof. Vladas Žukas, jam pasitraukus – prof. Česlovas Kudaba. Buvo skaitomi dalykiški pranešimai, išklausomi naujų knygų autoriai ir dailininkai, diskutuojama, rengiamos retų knygų parodos. Leonas susirinkimuose lankėsi retkarčiais, laikėsi tyliai, klausė, sąjūdžio laikais nutolo ir niekada nebegrįžo. Tačiau iš aki-račio neišnyko. Jį dažnai sutikdavome tradiciniuose, o dabar jau ir istoriniais vadintuose „blusų turguose“ ant Tauro kalno Vilniuje. Vaikščiojo vienas, neskubriai peržvelgdamas prekystalius, pakilnodamas senienas, pakalbintas prasegdavo portfelių ir parodydavo dienos pirkinį. Dažniausiai tai buvo prastos būklės XIX–XX a. sandūros knyga, kurią, veikiai Leono dirbtuvėje įgijusią pagarbų stotą, vos atpažindavai. „Blusų turgus“ buvo svarbiausia knygrišio ir jo užsakovų dalykinių susitikimų vieta. Sprendžiant iš paliktų užrašų, jo aplinkoje sukosi apie keturiasdešimt bibliofilų, kolekcininkų, antikvarinio paveldo prekeivių, tačiau nuolatinių įrišų užsakovų buvo tik apie dešimt. Jiems skirtinas meninių polėkių kolekcininkas Artūras Barysas, ekonomistas Gitanas Nausėda, antikvariatų savininkai Gediminas Petrakis ir Vidmantas Staniulis, bibliofilas Gintautas Trumpis, iš rečiau sutinkamų – poetas Kazys Bradūnas, akademikas Antanas Buračas, advokatas Zenonas Kerutis, dailininkas Kazys Varnelis ir kiti. Sąrašo pabaigoje būčiau ir aš. Suprantama, kad toks klientų skaičius net ir

MEISTRO
 PROFESIONALUMO
 IR MENO SINTEZĖ
 ŠIUOLAIKINĖJE
 KNYGRIŠYSTĖJE

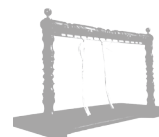

Įrišas: *Meninių odos dirbinių technologija* / Ella Külv, Kaalu Kirme, Helda Reimo, Ella Summatavet, vertė D. Armonienė. Vilnius, 1993. Autoriaus rinkinys. Viršeliai dengti trijų dalių rudos ir pilkos spalvos oda, auksinti ir spalvinti augalinio siužeto įspaudai. Raimundo Malaiškos nuotr.

verslios Lietuvos rinkos sąlygomis negalėjo užtikrinti pragyvenimo. Leonui knygrišystė liko pomėgiu ir bendravimo su panašiais į save galimybe.

Mano poreikis Leono knygrišystės gebėjimams atsirado apie 1995-uosius. Jo namuose mėgau lankytis ne tik dėl to, kad pristatytiau ar atsiimčiau užsakymus. Domino darbo aplinka, kūrybiniai sprendimai ir jų rezultatai. Knygrišys niekada nėra pats siūlęs atverti savo knygų lentynų, bet tai mielai padarydavo paprašytas. Jis rodydavo tik kruopščiai papildomą asmeninį knygų įrišų rinkinį ir taupiai paaiškindavo įrišų atlikimo būdą, paaiškindavo parinktų medžiagų pasirinkimą, jų privalumus, ornamentikos įspaudų prasmę. Nesunku buvo suvokti, kad pirmenybė buvo teikiama ir knygų turiniui (Lietuvos istorijai), ir jų autoriams, amžiui, likimui, retumo laipsniui. Prabangių knygų apdarų neliesdavo ir naujai neperrišdavo: ilgo darbo patyrimu įgijo istorinio paveldo vertės nuovoką. Viena iš tokių įsimintinų knygų buvo maldaknygė *Auksa altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu*, išspausdinta Tilžėje 1889 metais. Jos viršelis originalus, meniškas: uždėta dviejų sluoksnių ažūrinė vario skarda, ant kurios subtiliai, mažytėmis vinutėmis prikaltos raižytos balto kaulo ornamento juostelės, viršelių centre pritvirtinti tokio pat kaulo kryželiai, viršelių kraštai apjuosti varinėmis movomis, jas jungia ornamentuotu reljefu puošta varinė sagtis. Nesuklysiu teigdamas, kad Leono sieloje negėstamai ruseno įsikerojusi bibliofilo dvasia. Galbūt dėl to neužsimindavo apie asmeninio įrišų rinkinio likimą, neprasitarė apie norą ar galimybę knygomis mainytis arba parduoti. Dar būtina pridurti, kad Leonas turėjo apie pusės tūkstančio pavadinimų tarybmečio literatūros asmeninę biblioteką, daugiausia Lietuvos istorijos ir filologijos turinio. Buvo plačiai apsiskaitęs.

Leono Panavo knygrišystės paveldo likimas sprendėsi po savininko mirties praėjus ketveriems metams, 2015-ųjų gegužę. Vyro paliktuose užrašuose rastu telefono numeriu man paskambino našlė Ona Panavienė ir pasidalijo ketinimu parduoti vyro palikimą. Aplankiau kartu su žmona, pasikalbėjome, apžiūrėjome daugiabučio namo rūsyje įkurtą knygrišyklą, vartėme jau pažįstamas knygas. Našlė dėl kainos tvirtos nuomonės neturėjo, klausė patarimo: mat kai kas jau buvo lankęs, geresnius dalykus nužiūrėjęs ir ketino netrukus įsigyti. Įkainių siūlymai su tikrąja verte prasilenkė. Patariau nei knygrišystės inventoriaus, nei knygų įrišų palikimo neišblaškyti. Parduodant komplektus kartu, pajamos būtų žymiai didesnės. Paveldo savininkė su šia mintimi sutiko, pritarė ir siūlymams. Taigi tais pačiais metais Martyno Jankaus muziejaus direktorės Liudvikos Burzdžiuvienės pastangomis gerinti edukacinę veiklą ir rėmėjų pinigais knygrišyklą atsidūrė Pagėgių savivaldybės Rambyno kalno papėdės Bitėnų kaime, o įrišų rinkinį įsigijo šių žodžių autorius. Jame buvo 150 knygų ir periodikos įrištų komplektų, užrašų bloknotai su klientų pavardėmis, jų pageidavimais, įrišų

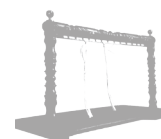
MEISTRO
PROFESIONALUMO
IR MENO SINTEZĖ
ŠIUOLAIKINĖJE
KNYGRIŠYSTĖJE

Įrišas: L. Panavo knygrišystės užrašų knyga. [1996–2010].
21 × 16 × 1,5 cm. Vilniaus universiteto biblioteka.
Viršeliai dengti ruda skeltine (zomšos), nugarėlė –
šviesiai pilka gludinta oda, su metalo puošybos
elementais, liudijančiais modernumo paieškas.
Raimundo Malaiškos nuotr.

medžiagų aprašais, kainomis. Abiem atvejais pasiūlytus sprendimus lėmė paskata išsaugoti visą vertingąjį knygrišio darbo bei kūrybos paveldą ir taip įprasminti jo atminimą. Pastarąją užduotį buvo galima įgyvendinti sudarius Leono įrištų leidinių katalogą, surengus parodą ir paskelbus publikacijų, pirmiausiai mokslinių. Jos ėmiausi noriai.

Knygrišio viso rinkinio išsami paroda įvyko Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje 2016 metų birželį. Joje siekta atskleisti Leono meistriškumą knygoms suteikti asmeniškumą, estetiškumą, pažintinę ir praktinę naudą, rodyti knygrišystės medžiagų bei įrišo meno kalbą. Tai liudijo ir įrišuose išsaugoti senieji bibliofilijos ir knygos kultūros ženklai, buvusių savininkų palikti knygų skaitymo pėdsakai. Todėl, jau nebesant paties kūrėjo Leono Panavo, rinkinys tapo ne tik jo asmens paminklu, bet ir vienu iš šiuolaikinės lietuvių knygrišystės materialijų ir rašytinių dokumentų. Parodos proga išleisto katalogo aprašai apibūdino kiekvieno užregistruoto leidinio viršelių medžiagą, spalvą, ornamentikos įspaudus, restauravimo bandymus, įdėta iliustracijų: būdingiausių įrištų nuotraukų. Katalogo sudarytojas tikėjosi, kad tokia informacija bus paranki knygos, knygrišystės, asmeninių bibliotekų, kultūros istorijos tyrėjams ir tarnaus kaip svarbus jų būsimų darbų šaltinis. Jiems galbūt pavyks atsakyti į vieną aktualų klausimą: kokiai knygrišystės kategorijai skirti Leono palikimą? Autorinės? Meninės? Bibliofilinės? Eksperimentinės? Taikomosios? Restauracinės? Galutinio atsakymo tikriausiai dar teks palaukti, bet jo paieška skatins tęsti iškilaus Ignalinos kraštiečio – knygos meno kūrėjo pažinimo ir vertinimo bandymus.

MEISTRO
PROFESIONALUMO
IR MENO SINTEZĖ
ŠIUOLAIKINĖJE
KNYGRIŠYSTĖJE